

Оксана Шуруй

Стосунки з Батьківщиною у романі Драґослава Михаїловича «Коли цвіли гарбузи»

Роман Драґослава Михаїловича «Коли цвіли гарбузи» розкриває низку проблемних тем, які не перестають турбувати людство протягом віків: співіснування людини і суспільства, людини й іншої людини, вибір між обов'язком і бажанням й ін. Одна з таких тем — тема Батьківщини, яка дуже своєрідно розвивається у системі роздумів героя-наратора — югославського іммігранта в Швецію Люби Сретеновича.

Текст роману-сповіді відкривається своєрідною фразою-ключем: «Ні, я не повернусь».* Головний герой «з першого слова» знайомства з читачем обирає позицію чи то вигнанця, чи то утікача. Він цілком усвідомлює, що ніколи не повернеться, як би він насправді цього не хотів. Сповідь починається зі змалювання «нинішнього моменту» життя Люби — він уже вісім років в Естерсунді, тут він одружений, має прийомного сина Арне, відсилає час від часу дружину із сином до Белграду, всіляко допомагає приїжджим землякам подолати культурний шок. Його дружина вчиться розмовляти сербською, так, ніби він зтяг її у коло власної ностальгії за Батьківщиною, Інґе сама починає вірити, що ця ностальгія — її власне відчуття: «Ми любимо наша Югославія»**, — каже вона гостю-земляку чоловіка і готує для нього національні сербські страви.

Але насправді в колі оточення Сретеновича ніхто не розуміє його стосунків із далекою Югославією.

«Ті тупі шведи думають, що Югославія — це одне море. Вони би навіть не могли уявити, як хтось був у Югославії, а не був на морі. І коли я від'їжджаю, вони кажуть: "Він поїхав на своє море. Він не може без свого моря"»***.

Нерозуміння через різницю у менталітеті — типове явище в житті емігранта. Можливо, тому шведи намагаються пояснити

* Михайлович Д. Коли цвіли гарбузи. — К., Факт, 2008. — С. 3.

** Там же. — С. 6.

*** Михайлович Д. Коли цвіли гарбузи. — К., Факт, 2008. — С. 4.

тимчасові втечі Люби до Батьківщини через хоч трохи зрозумілу їм тягу до «свого моря»:

«І гарно їм кажу, по-людськи: “Та що ви морочитесь? Яке море! Ні на яке море я не їздив”»*.

Море тут ні до чого, як, власне, і будь-який інший пейзаж. І не треба обманюватися густою Белградською топонімікою, якою просичений роман: не за пейзажами нудьгує Люба Сретенович. Справжній об’єкт ностальгії — Белград, в якому були ще живі усі його рідні, Белград важких п’ятдесятих років, фактично світ дитинства і жорстокої юності, повної необдуманих вчинків, результатом яких, врешті-решт, і стала втрата Батьківщини.

Світ, де ще всі були живі... Обрамлення роману, Естерсундський період життя Люби Чемпіона, належить до пізнішого часу, ніж основна частина оповіді — десь приблизно до середини шістдесятих років, тому хронологія твору і подається дещо у ретроспекції. Події основної частини — післявоєнні роки безжальної юності Люби, яку він і сам на момент сповіді ще недоосмислив. Фактично перша масштабна подія, про яку сповідується колишній Чемпіон, — групове згвалтування підлітками, і ним у тому числі, молодій офіціантки у лісі. Натуралістична сцена згвалтування — фактична зав’язка роману, яка необхідна для розкриття низки основних персонажів оповіді: Столе Апаша, самого Люби Горобчика і збірного образу хуліганів післявоєнного часу, світу, який живе за своїми неписаними правилами. Похапцем у тексті згадуються й інші подібні ситуації, а справжньою трагедією для родини Сретеновичів стає згвалтування Столе Апашем доньки і її самогубство, злочин, який спричиняє смерті матері і батька, і за який єдина можлива розплата — смерть. Згвалтування в романі пов’язане з виявом волі господаря: підлітки чинять злочин над офіціанткою, що віддається німцю-окупанту, таким чином заявляючи своє чоловіче право на владу над жінками своєї батьківщини. Наче відбиток, таке повторюється і тоді, коли війна вже закінчена, але закони вулиці ще не пом’якшені. Хулігани заявляють своє право на жінок свого району, наче доісторичні дикуни, але тепер це не умовне відновлення чоловічої гідності, а прямий злочин проти своїх. Єдина можливість відновити рівновагу — відповісти ударом на удар, як це робиться у найбільш шанованому Любою спорті — боксі.

* Там же. — С. 7.

Люба вбиває гвалтівника Столе, винуватця смертей у родині Сретеновичів, однак після того він уже не може залишатися в країні. З одного боку, тому що боїться викриття з боку силових органів, але то не основна причина. Маємо підтекстову опозицію «свій» — «чужий», яка ґрунтується на протиставленні мирного і військового часу. Помста у мирний час фактично розриває його стосунки з Батьківщиною — бо теж є злочином проти свого. Зустріч із матір'ю вбитого Столе, незустріч із матір'ю друга Драганче, яка могла б дещо розвіяти відчай, відсутність брата Влади, єдиного живого члена родини Люби, нарешті непотрібність старій знайомій Смільці — хронологічно розставлені точки подальшого розриву стосунків із Батьківщиною. І втеча — закономірний крок для людини, звичний для якої світ розпався на шматки і став нестерпним. Єдина місія, що довгий час була метою існування, — помста, і вона доведена до фіналу.

Перехід кордону здавався чимось, що тимчасово може вирішити проблеми:

«Якось мені не здавалося, що я роблю щось таке, що вирішить усе моє життя. Втікаю через кордон, ну і що? Якщо я отак можу перейти його з цього боку, так само можу перебраться і з іншого. Я не думав про те, чи повернусь (...) але десь у мені існувала віра в те, що такий вчинок, як оцей від'їзд, мусить мати і свою другу, завершальну частину, а нею, звичайно, може бути тільки повернення».

Але повернення неможливе. І не тільки через те, що герой не відчуває каяття за вбивство Столе Апаша, а ще й тому, що між ним і його Батьківщиною стала брехня — при виїзді йому доводиться заявити, що він перейшов кордон через політичні переконання. Політичного емігранта легко використовувати в своїх цілях, що і роблять журналісти, схильні до видобування на поверхню сенсацій. Але ярлик політичного, а отже, нев'їзного емігранта вже висить на Любі. Відірваність від свого коріння може мучити, як ампутована рука, однак повернення здається чи не так само болісним, як доторк до відкритої рани: навіть коли Сретенович приїжджає в Югославію, він ніколи не дозволяє собі побувати в Белграді, в рідному Душановаці, хоч тепер уже й має подвійне шведсько-югославське громадянство. І хоча Батьківщина не була доброю (чого тільки варті арешти батька та брата, їхнє ув'язнення на виправних роботах), однак прибути до неї неочищеним від розслідування убивства Столе, прибути злочинцем для неї, а не її захисником, — це для Люби схоже на неповернення.

Єдина надія — на розумну війну, куди покликали б його як сина Батьківщини, і на якій можна було б кров'ю спокутувати свої гріхи, очистити своє ім'я і совість, бо якщо і будуть коїтися злочинні вчинки, то не проти свого ближнього, а проти чужаків, ворогів із іншою мовою й кров'ю. Така війна для Люби — шанс розплатитися за свою втечу і за обставини тієї втечі, за слова, кинуті емігрантом журналістам.

«І чим більше минало часу, тим більше мені здавалося, що я тим людям там, і навмисне, і ненавмисне, всяку всячину намолов, що все це десь є записано, і через те я почувався чимдалі паскудніше. То ж бо моя країна, яка б не була! Якщо в ній щось не так, люди звідси точно того не виправлять»^{*}.

Міф Батьківщини неможливо відтворити, замовчуючи чорні сторінки життя своєї родини і свої власні злочини, які й стали на заваді поверненню, — тому герой-оповідач і є настільки щирим у своїй сповіді. Самоочищення через переосмислення свого минулого, через самопокарання вигнанням за межі єдинопотрібного для життя світу — світу «своїх». І тоді стає зрозумілим епіграф до твору: «Ось ми, позбавлені слави своєї, у великому приниженні стоїмо, ведуть нас силою туди, куди не бажаємо»^{**}. Самоприниження нерозривно пов'язане з концептом Іншого, це приниження через щире викриття себе перед кимось, не стільки наразі перед адресатом сповіді, скільки перед Абсолютом. Відновлення міфу Батьківщини, а отже, здобуття права на власне минуле, — ось до чого насправді прагне в еміграції Люба Сретенович, але для нього це можливо лише після повного саморозкриття і, найголовніше, самоаналізу, актом якого, фактично, і стає сповідь, виконана за найліпшими зразками психологічного письма.

^{*} Там же. — С. 121.

^{**} Там же. — С. 3.